

OSMANLI MUHALEFET GELENEĞİNDE YENİ BİR DÖNEM : İLK SİYASÎ BİLDİRİLER

FİKRET SARICAOĞLU*

Osmanlı araştırmalarında ilgiyle cevabı aranan konulardan birini, doğal olarak bulunması gereken muhaliflerin varlığı ve onların ne tür tavırlar sergileyerek kendilerini ifade ettikleri oluşturmaktadır. Genel hatlarıyla Osmanlı Devleti'nin de dâhil edildiği patrimonyal sistemlerde muhalefetsiz bir irâdenin hüküm sürdüğü ve bütün statü gruplarının temel vasfının sadakat olduğu belirtilir¹. Buradaki statü grupları şüphesiz bugünkü anlamdaki baskı gruplarının karşılığı değildir. Osmanlı Devleti'nin tüm dönemlerinde hemen hemen bütün vazîfeliler için geçerli olarak "intisâb sistemi" adıyla tanınan², bir çeşit kadrolaşma/geçinme biçiminin yürürlükte kaldığı bilinmektedir. Padişahların tahtdan uzaklaştırılmaları, sadrıâzam veya onun gibi üst dereceli ricâlin görevden alınmaları, bazen muhalif seslerin isteği doğrultusunda ve öncelikli olarak onların eylem gücünü kırmak için gerçekleştirilmekteydi. Taşrada şehzâde merkezli, İstanbul'da yeniçeri merkezli muhalif hareketlere dâir bolca örnek bulunmaktadır. Kuvvete, gücün kullanımına dayanan ve bazen trajediyle sonlanan bu tür hareketlerin ayrıntılarını tarih eserlerinden izlemek mümkündür.

Devlet yönetiminde siyasî muhalefete dâir içinde şiddet barındırmayan örnekler Osmanlı tarihi için erken devirlerden itübâren söz konusu olmuştu.

* Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü. Makaleyi okuyarak görüşlerini paylaşan hocalarım Prof. Dr. Feridun M. Emecen, Prof. Dr. Kemal Beydilli ile meslektaşım Gültekin Yıldız'a teşekkür borçluyum.

¹ Teoriler için bk. Halil İnalçık, "'Sultanizm' Üzerine Yorumlar : Max Weber'in Osmanlı Siyasal Sistemi Tiplemesi" (çev. Kemal A. Akagündüz), *Dünü ve Bugünüyle Toplum ve Ekonomi*, Sayı 7 (Ekim 1994), 5-26.

² Carter V. Findley, *Osmanlı Devletinde Bürokratik Reform Bâbiâli (1789-1922)*, çev., L. Boyacı-İ. Akyol, İstanbul 1994, s. 26. Sisteme bağlı olarak ortaya çıkan patrimonyal saray modeli daha çok tâyin ve azillerde belirginleşmektedir. İntisâb sistemi daha renkli isimlerle de anlatılmıştır. Mısır Çarşısı'nda çırak iken Sultan II. Mahmûd'un saraya aldırđı Rızâ'nın Harbiye Nâzırı, Paşa oluşuna âit örneği veren Findley, şerif Mardin'in "*Alaaddin'in Lâmbası hareketliliği*" tarifine karşılık her yükselenin düşebileceğini de hatırlatarak "*çarkıfelek*" kelimesini kullanır (a.g.e., s. 32).

Sultan II. Mehmed'in ilk saltanat günlerinde karşısında bulduğu nüfûzlu vezîriâzam Çandarlı Halil Paşa ve onun yanında yer alan Yeniçeri Ocağı'na karşı, tahtı ikinci kez devr almasının ardından bu muhalif gruplaşmayı etkisizleştirmek amacıyla incelikleri olan bir siyaset izlediği anlaşılmaktadır. Yeni padişahın, Yeniçeriler'in itimâdını kazandıktan sonra vazîfeye getirdiği paşalarla birlikte müşterek tavırlar sergileyerek Çandarlı grubunu safdışı ettiği ve bunun sonucunda da hükümdârlığını emniyetli bir hâle getirdiği bilinmektedir³. Daha sonraki yıllarda ortaya çıkan gelişmelerden, Şehzâde Mustafa vakasının küllenmediği bir dönemde yeniçerilerin, ağalarından şikâyetlerini bildiren arzlarında Kanûnî Sultan Süleyman'a da gözdağı vermeleri, Sultan II. Osman'ın öldürülmesi, büyük Celâlî isyanları ile Sultan IV. Murad (1623-1640) devrinde temelleri atılan ve IV. Mehmed (1648-1687) döneminde büyüyen Kadızâdeliler hareketi, askerî/ictimâî olduğu kadar siyasî muhalefete dâir gelişmelerin uç noktalara ulaştığı örnekler arasında sıralanabilir⁴.

Bu çalışma, Osmanlı tarihinin muhalefet geleneği içinde sözlü muhalefetin bir noktadan sonra yazılı muhalefete ve giderek padişaha yönelik yazılı bir tehdite dönüşmesinin ilk örneklerini ele almaktadır. Osmanlı tarihinin klâsik dönemleri olarak kabul edilen zaman diliminin son yıllarında ortaya

³ Feridun M. Emecen, "İstanbul'un Fethine Giden Yol (1451-1453)", *Tarih ve Toplum*, III/17 (Mayıs 1995), 24-26.

⁴ Rüstem Paşa'nın sadâreti döneminde Yeniçeri Ağası Ferhad'dan şikâyetçi olan yeniçerilerin kaleme aldıkları arzlarda padişah da suçlanıyor ve örtülü biçimde tehdit ediliyordu. "Bîçâregân-ı piyâdegân" imzasıyla sadrıâzama yazılan arzda Kanûnî, "Dört divar arasında kimesnenin hâlinden haberdâr değildir. "Vezîrlerim vardır ve her kişinin ağası vardır, her kişinin uğrısın anlar bilür" deyü bir alay zâlîme i'timâd etmiştir. Kimesnenin hâlin bilmez ve bilmek dahi eksüğü değildir" şeklindeki sözlerle itham ediliyordu. Yine yeniçerilerin doğrudan padişah için kaleme aldıkları metinde ("kâğıd yazup atduk") Kanûnî Sultan Süleyman'ı ikaz edici bir çok ifade yer almaktadır: "Niçün görmezsin? Pâdişâh-ı âlem-penâhsın, Hakk katunda ne cevâb vereceksin?", "ya bu zâlimi bizden gider bizi bunun şerrinden halâs eyle yâhud bir külli fesâd ederiz nice can telef olup nicesinin rızkı zâyi' ola. İrz ve nâmusa halel geldüğünden gayri Hakk katundan dahi mes'ûl olursun, vebâli boynuna", "âhır ömründür, Allâh'dan kork", "lâkin senin ırzın sakınup yolundan sana arz etdük. Eğer giderdün gavgayı def etdün hoş ve illâ olan fesâdın ve fitnenin vebâli boynuna olur bilmiş olasın. Dahi durup bakmak olmaz Vallâhi Vallâhi fesâd ederiz" (M. Tayyib Gökbilgin, "Rüstem Paşa ve Hakkındaki İthamlar", İÜEF, *Tarih Dergisi*, VIII/11-12, 1956, 29-32, 46-50). Kısaca, Genç Osman için bk. Şinâsi Altundağ, "Osman II", *İA*, IX, 443-448; İsyanlara dâir bibliyografya için bk. Mustafa Akdağ, *Celali İsyânları (1550-1603)*, Ankara 1963; William J. Griswold, *Anadolu'da Büyük İsyân 1591-1611* (çev. Ülkün Tansel), İstanbul 2000, s. 185-213; Karen Barkey, *Eşküyalar ve Devlet Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi* (çev. Zeynep Altok), İstanbul 1999; Kadızâdeliler için bk. Madeline C. Zilfi, "Kadızâdeliler : Onyedinci Yüzyıl İstanbul'unda Dinde İhya Hareketleri" (çev. M. Hulusi Lekesiz), *Türkiye Günlüğü*, sayı 58 (Kasım-Aralık 1999), s. 65-79.

çıkan bildirilerin önemli vasfı, muhtevalarının vesîkalara aksetmesi kadar, bugüne ulaşması îtibârıyla tam bir bildiri metninin ilk kez gün ışığına çıkıyor olmasıdır. Muhtemelen daha önce de bu tür kağıtlar bir yerlere bırakılıyor veya asılıyordu; ancak Sultan I. Abdülhamid (1774-1789)'e yönelik bildiri, orijinal metni mevcut olan ve -şimdilik- arşivlerde rastlanan bu türden ilk belge olma konumundadır.

I. Sultan I. Abdülhamid Döneminde Muhalefet ve Kullandığı Araçlar

Doğrudan ve sözlü olarak padişaha muhalefet, esasen Osmanlı tarihi boyunca zaman zaman karşılaşılan bir olgudur. Tahtın bir önceki sahibi Sultan III. Mustafa (1768-1774) devrinde yaşanan bir hadise burada hatırlanabilir. III. Mustafa'nın adı, Ayasofya'da selâmlık olduğu 16 Şevvâl 1184 / 2 Şubat 1771'de "gâzî" olarak hutbede okunduğunda, "*mevlevî dervîşi*" ve "*rûfekası*" iki kişi "*yalandır, gâzî değildir*" şeklinde hatibe cevap vermişlerdi⁵. Bu olay tek kaynak olarak nakl eden Mehmed Hasib bazen yaptığı gibi tarihleri karıştırmadıysa⁶, bu sözler 1182/1768 seferinin olumsuz gidişâtı ve padişahın gaziliği üzerinde dile getirilen çok açık ve cesûr bir îtirâz olarak değerlendirilebilir.

III. Mustafa'nın ardından 21 Ocak 1774'de tahtı Sultan I. Abdülhamid devr aldı. Kısa bir süre sonra, 12 Cumâdelülâ 1188/21 Temmuz 1774'de⁷ im-

⁵ Mehmed Hasib, *Rûzmerre*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet, nr. K. 578: *Mehmed Hasib Rûznâmesi (H. 1182-1195/M. 1768-1781)*, haz. Süleyman Göksoy, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi (1993), vr. 6a. Hicri tarihlerin milâdi karşılıklarının bulunmasında Yücel Dağlı ve Cumhure Üçer'in hazırladığı *Tarih Çevirme Kılavuzu*'dan (IV-V, Ankara 1997) yararlanılmıştır.

⁶ Gerçekte padişahın gaziliği daha önce ilân edilmişti. Sultân III. Mustafa muhasarası devam eden Hotin kalesi yakınlarındaki Yemeklik Çeşmesi'nde kazanılan büyük bir çarpışma ve zaferin sonucunda 10 Muharrrem 1183/16 Mayıs 1769'dan itibaren kendisinin Gazî olarak anılacağını duyurmuş (Azîz-zâde Hüseyin Râmiz, *Zübdetü'l-vâkı'ât*, İstanbul Üniversitesi Ktb., Türkçe Yazmalar, nr. 2395, vr. 8b.) ve bundan sonra gazilik fermanları gönderilmişti (Ahmed Vâsîf, *Mehâsinü'l-âsâr ve hakâ'iku'l-ahbâr*, neşr. Müderris Abdurrahmân, I, İstanbul 1219, s. 326 ; Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, *Mür'î't-tevârih*, neşr. M. Münir Aktepe, II. B, İstanbul 1980, s. 23).

⁷ Andlaşmanın imzalandığı tarihin 21 Temmuz 1774 olduğu sâbit olmakla birlikte (meselâ, *Mu'âhedât Mecmû'ası*, III, İstanbul 1297, 254) bazı Osmanlı müellifleri bundan 4 gün öncesini göstermişlerdir. Sefer vak'anüvisi Enverî, 8 Cumâdelülâ 1188/17 Temmuz 1774 gününü belirtirken (Sâdullâh Enverî, *Târih*, II, Millet Ktb., Ali Emîri, Tarih, nr. 67, vr. 23b-24a), çağdaşı veya bazı muahhar Osmanlı tarihçileri aynı tarihi nakl etmişlerdir (Mesela, Ferâizi-zâde Mehmed Saîd, *Tarih-i Gülşen-i Ma'ârif*, neşr. Mehmed Esad, II, İstanbul 1252, s. 1682). Öte yandan yine seferde bulunan Mahmûd Sâbit, bir kısım Osmanlı tarihçileri gibi 21

zalanan Küçük Kaynarca Barış Andlaşması'nın getirdiği yükler ve problemler hem onun hem döneminin sürekli gündemini oluşturmuştu. Maruf olduğu üzere bu andlaşma ve sonrasındaki gelişmelerle, ilk kez Kırım gibi halkı tamamen müslüman olan bir memleket elden çıkmaktaydı.

Padişahı doğrudan ilgilendiren meselelerden birinin de bu gelişmelerle bağlantılı olarak İstanbul'da dedikoduların önlenmesi ve emniyetin sağlanması haline geldiği ifade edilebilir. Şehirde olup-bitenlerle ilgili haberlerin hızla yayılması sonucunda onun "*mesmû'u*" olduğu pek çok konu ve tebdillerde bizzat öğrendikleri üzerinde fikir yürüten Abdülhamid, anlaşıldığı üzere konuşulanlara bir hayli önem vermekteydi⁸. Halkın dilindeki sözleri hatt-ı humâyûnlarla sadrîâzamlara duyuran padişahın zaman zaman bunlardan tedirgin olduğu ve endişelendiği de görülmektedir. Tebdile çıktığı bir günde Dîvânyolu'nda karşılaştığı Bektâşî kıyâfetli birinin "*ağzına gelen hal-tuyât*" ı söylemesinden rahatsız olan padişah, onu Cebehâne'ye gönderirken

Temmuz'a karşılık gelen hicrî tarihi belirtir (*Târih-i Silistire*, Süleymâniye Ktb., Reşid Efendi, nr. 625. Çeviriyazısı: Vedat Koldaş, İÜEF, Tarih Bölümü Mezûniyet Tezi, 1965, Seminer Ktb., nr. 930, vr. 45a). Hammer konuya açıklık getirir şekilde, 17 Temmuz'da andlaşmanın sağlandığını ancak Rusya'nın aynı günlü Prut ahidnâmesine mukabele olması için imzalı nüshayı dört gün geciktürerek 21 Temmuz'da gönderdiğini ifade etmektedir (Joseph von Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, haz. M. Çevik, IX, 536. Aynı bilgiler W. Zinkeisen tarafından teyid edilmektedir: *Geschichte des Osmanischen Reiches in Europa*, V, Gotha 1863, 959). Andlaşma metninin yayımlarında da 21 Temmuz 1774 tarihi söz konusudur. Ayrıntılar için bk. F. Sarıcaoğlu, *Hatt-ı Humâyûnlarına Göre Bir Pâdişâhın Portresi Sultan I. Abdülhamid (1774-1789)*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi (1997), İÜEF, Genel Kitaplık, Tezler Dr. TE 120.

⁸ Abdülhamid devrinde, ilk kez Avrupa'da yayınlanan bazı gazetelerden çeviriler hazırlamakla görevli bir oda/kalem Bâb-ı Âsafî'de teşkil edilmişti. Bu büronun Silahdâr Kara Mehmed Paşa sadâretinde (21 Ağustos 1779-19 Şubat 1781) kurulduğu ve zaman zaman devreye girdiği anlaşılmaktadır (Kemal Beydilli, *Büyük Friedrich ve Osmanlılar, XVIII. Yüzyılda Osmanlı-Prusya Münâsebetleri*, İstanbul 1985, s. 125; Virginia H. Aksan, "Ottoman Sources of information on Europe in the Eighteenth Century", *Archivum Ottomanicum*, XI, 1988, 11). Buradan çıkarılabilecek bir bağlantı, kendisine gazete heberlerinden bir kısım çevirilerin sunulduğu padişahın, henüz beliren dış kamuoyundan ve gelişmelerden haberli olmasıdır. Bir yüzyıl sonra Osmanlı toplumunda gündeme gelecek olan "efkâr-ı umûmiyye" kavramından önce, Abdülhamid'in bu konu hakkında en azından genel bir fikir sahibi olmasının, konuşulanlara oldukça önem atfetmeyi gerektirecek bir davranış biçiminde kendisini gösterdiği söylenebilir. Bu yaklaşımın içinde, İstanbul halkının önceliklerinin padişahların ve sarayın gözünde dâimâ dikkate izlenmesi ve bunun meşrûiyetün unsurlarından biri olması da yer almaktadır. Ahmed Cevdet Paşa'nın kamuoyu kavramını kullanış biçimleriyle ilgili değerlendirmeler için bk. Christoph K. Neumann, "Ahmed Cevdet Paşa'nın Tarihçiliğine Yansıyan Zihniyet Dünyası", *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Problemler, Araştırmalar, Tartışmalar* (haz. Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı), İstanbul 1998, s. 64-71.

"serhoş" veya "mecnûn" olup olmadığını araştırması için sadrîâzama yazmıştı. Aynı hatt-ı humâyûnla Şehzâdebaşı'nda gördüğü ve ağlayarak şikâyetler eden bir kadının durumunu anlatarak hakkında bilgi istemekteydi⁹. Kendisine gönderilen cevapda, söz konusu kimsenin ilk sorgusuna göre "mecnûn" olmasının daha yakın bir ihtimâl olduğu, onun Muhzır Ağa habsine verildiği, ikinci sorgusundan sonra gerekirse *bimârhâneye kaldırılacağı* ifade edilmekteydi. Ayrıca kadına âit şikâyet ve isteklerin de karşılanmakta olduğu yazılmıştı¹⁰.

Halkın yoğun şekilde konuştuğu konuların, padişahın hem dikkate aldığı hem de huzurunu kaçırın bir gelişme olduğu belirtilmişti. Bu bakımdan devlet görevlilerine yönelik muhalif sesler çok defa sonuca ulaşmıştır. Onun vazîfelileri başlıca azl sebebi olarak gördüğü durum, "*lisâna gelmiş*" olma hali idi¹¹. Padişah, ulûfe sâhiplerinden boşalan esâmelerin hazineye kalacağını ilânına ve *mevâciblere* yönelik olarak artan dedikodulara karşı endişelerini "*ocaklar tarafı rencîde oldukda dürlü dürlü söz olur*", "*giderek dahi hevâdis-i erâcîf olacağı me'mûldür*" şeklinde belirtmekteydi¹².

Devrin muhalif hareketlerinin ilk kıvılcımları sabotajlar sonucunda çıkan yangınların fazlalığında görülmektedir. Önemli bir artış kaydeden yangınların başlıca sebebini kundak vakaları (sabotajlar) oluşturmakta idi¹³. 1782'de "*günde üç beş yerde kundak bıraktılar deyü vehm, filân yerde ihrâk var deyü azîm gulgule verilür idi*" şeklinde tarif edilen sabotajlar, 1784-1785 yıllarında daha çok artmış ve meselâ 5 Zilkade 1199/9 Eylül 1785'de 15 yerde kundak bırakıldığı gibi Bâb-ı Âsafî'ye 25 kundak ihbârı gelmişti¹⁴. Sadrîâzam

⁹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi [=BA], Ali Emîri, I. Abdülhamid [=A.], nr. 73. Çeviriyazısı: Belge nr. 1.

¹⁰ BA, Bâb-ı Âsafî, Âmedî Kalemi [=A. AMD.], dos. nr. 29/29.

¹¹ Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi [=T SMA], Evrak [=E.], nr. 7029/ 281. Çeviriyazısı: Belge nr. 2; E. 7029/209, 292.

¹² E. 7029/121, 143. Bu gelişmeler Halil Hamîd Paşa'nın azlinde de rol oynamıştı. Diğer ayrıntılarla birlikte bk. İ. Hakkı Uzunçarşılı, "Sadrâzam Halil Hamîd Paşa", *İÜEF, Türkiyat Mecmuası*, V (1936), 213-267.; K. Beydilli, "Halil Hamîd Paşa", *DİA*, XV (1997), 316-318.; Sarıcaoğlu, *a.g.t.*, s. 108-113.

¹³ "Kundak", çam tahtası içine yerleştirilmiş kav ve kükürtlü maddelerden oluşmaktaydı. Bırakılan kundak ateşlendikten sonra tahtadan yapılmış ve çam yağıyla boyanmış olan evler hızla yanmaktaydı (Baron de Tott, *Türkler ve Tatarlar Arasında*, çev. Reşat Uzmen, İstanbul 1990², s. 51).

¹⁴ *Rûzmerre*, Türk Tarih Kurumu Ktb. [=TTKK], Yazma nr. 1001, s. 12, 15, 33; Taylesânîzâde Hâfız Abdullâh, *Tarih-i Lebîbâ*, Süleymaniye Ktb., Es'ad Efendi, nr. 2158: Çeviriyazıları: İÜEF, Tarih Bölümü Mezuniyet Tezleri (1978-79), vr. 22b-23a.

İzzet Mehmed Paşa arkası kesilmeyen ve âfete dönüşen 1782 yangınları sebebiyle görevden alınmıştı¹⁵. Abdülhamid'in doğal olarak ilgisini bu yönde yoğunlaştırdığı görülmektedir. "*Yine kundak sadedi beyne'n-nâs şöhet buldu* ", "*şimdi mesmû'um oldu Tahmis'e kundâk bırakmışlar deyü* ", "*bu esnâlarda yine ihrâklar zuhûru kundakdandır deyü söz başladı*" gibi ifadelerle padişah uyarılarda bulunmakta¹⁶ ve bunu yapanların yakalanmasını istemekteydi¹⁷.

Sabotajların sebeplerinden biri hoşnûdsuzluğun bu yolla duyurulmasıdır. Üsküdar'da hânedânın saraylarından birisi de kundaklanmış¹⁸, 7 Zilkade 1199/11 Eylül 1785 tarihindeki Okcular yangınında sadrîâzam kethudâsı ve dâmâd Ahmed Nazîf'in yüzüne karşı "*sizin için yanıyoruz ve kül olduk*" şeklinde sözler söylenmişti. Kethudâ bunun ertesinde de görevden alınmıştı¹⁹.

Yangınların oldukça fazla olmasının diğer bir sebebi, Yeniçeri Ocağı üyelerinin yangınların söndürülmesindeki yöntemi bir baskı aracı olarak kullanarak haraç toplamak çabalarıydı. Yangın çıkan binanın yanındaki "*bâb*" ların yıkılarak ateşin tecrid edilmesine dayanan başlıca söndürme tedbiri, yangını söndürmek tulumbacıların görevi olmakla birlikte²⁰, padişahın izin ve isteğiyle bu faaliyete katılan yeniçerilerin istismarına sebep olmakta ve evlerinin/dükkânlarının yıkılmasına doğal olarak razı olmayan bina sahipleri baskı altında tutulmaktaydı. Dönem boyunca ve bu şekildeki kundaklama yoluyla çıkarılan yangınların sayısı bir çalışmada 140'dan fazla olarak belirtilmiştir²¹.

Yangınlar ve kundaklamalara karşı bir takım önlemler de gündeme gelmişti. Tobkârhânesi gibi bazı özel yerlerin korumaya alınması, Ağa Kapısı-

¹⁵ F. Sarıcaoğlu, "İzzet Mehmed Paşa, ö.1198/1784", *DİA* (baskıda). Ayrıca bk. B.J. Slot, "The Fires in İstanbul of 1782 and 1784 According to Maps and Reports by Dutch Diplomatic Representatives", *İÜEF, Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, sayı 4-5 (1976), s. 56-58.

¹⁶ E. 7029/281: Çeviriyazısı: Belge 2.; "Şimdi yine Elçi Hânı'nda âteş zuhûr etmiş. Kuranlar sebep nedir? Ne içündür?" (A. 316); "Dün Sultân Bâyezid'de Aksaray'da Kumkapı'da âteş zuhûr" (E. 7029/155); "İki def'adır Cihângîr'de ihrâk zuhûrundan şübhe eyledim. Mücerred bir su'âldir" (E. 7029/228); E.7029/288; A. 38, 229, 239, 364.

¹⁷ A. 94. Çeviriyazısı: Belge nr. 3.; "Elbet koyanları ve kurmağa sebep olanları kaldırmağa sa'y" (A. 236); "Bu ihrâk husûsu ve kundak lafzı kalksun" (E. 7029/155); A. 657, A. 230.

¹⁸ *Venezuela'lı General Miranda'nın Türkiye'ye Dair Hâurau* (der. Fuad Carım), İstanbul 1965, s. 38, 54.

¹⁹ *Rûzmerre*, TTKK, s. 33; *Tarih-i Lebîbâ*, vr. 23a.

²⁰ Cengiz Orhonlu, "Tulumbacı", *İA*, XII/2, 52.

²¹ Andrew Wheatcroft, *Osmanlılar* (çev. M. Harmancı), İstanbul 1996, s. 97.

'nda ve Bâb-ı Âsafi'de su depoları ("havuzlar") inşâ edilmesi, yangına sebep olması dolayısıyla Eyüp Sultan Camii imam odası gibi bazı yerlerde ve sokak içinde tütün içmenin yasaklanması, Abdülhamid'in emri üzerine alınan tedbirler arasındadır²². Yangınlar münâsebetiyle meşveretler yapıldı, ihmâli görülenler sürgün edildi ve Bâb-ı Âsafi'de "300 su destisi, 150 balta, 150 testere" den oluşan bir malzeme hazır hale getirildi. Daha farklı olarak 8 Zilkade 1199/12 Eylül 1785'de Hasan Paşa Hanı²³, yakınındaki Dârendeli Konağı'na bırakılan kundağı farketmeyen "kolluk" buradan kaldırılarak yerine Ağa Kapısı'ndan 60. bölük getirilmişti²⁴. Bu uygulama modern anlamıyla bir tür sıkı-yönetim ilânını çağrıştırabilir.

8 Ocak 1784 tarihli *Kırım Senedi* sonrasında sürekli artan muhalif sesler aradan geçen zamana karşı dinmemişti. 8 Eylül 1786 günlü Venezuelalı General Miranda'nın notlarına göre ardı ardına çıkan yangınlar halkta bir kaynaşma olduğunu ve Sadriâzam Yusuf Paşa'ya karşı olumsuz bakışı gösteriyordu²⁵.

Yangınlarla birlikte padişahın ihbar ettiği üzere bazı yerlere bildiri bırakılma olayları meydana geldi²⁶. Bu çalışmada bildiri olarak karşılanan metinler vesikalarda "kâğıd", "şukka", "varak-pâre" adlarıyla tanımlanmaktadır. Bunlar bazen belirli bir yere bırakılıyor veya bir ihtimal asılıyordu²⁷. Bildirilerin konulduğu yerler olarak Eski Saray duvarları, Kapdan Paşa sebîli ve bazı

²² A. 236, 689, 734; A. AMD., dos. nr. 20/39; 21/13.

²³ İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi binasının karşısında bulunan ve bugün kısmen ayakta kalmış olan hanı yaptıran Sadriâzam Seyyid Hasan Paşa (ö. 1161/1748) için bk. F. Sarıcaoğlu, *DİA*, XVI (1997), 339-340.

²⁴ *Rûzmerre*, TTKK, s. 14-15, 19, 33; *Tarih-i Lebîbâ*, vr. 30b.

²⁵ *Venezuela'lı General Miranda'nın Türkiye'ye Dair Hâtrau*, s. 57

²⁶ Telhîs'den : " ve fermân-ı humâyûnlarında kâğıd lafzı buyurulmuş. Bu evânda kâğıd bıraktıkları olmamak gerekdir. Zîrâ hiç mesmû' değildir ... Kâğıd bırakılma maddesini şevketlü efendimizin istûmâ'ına binâ'en bu kulları dahi tecessüs ve teharri ederim. Gerek sahîh ise hârice ihrâc ve huzûr-ı humâyûnlarına arz u takdîm olunur"; telhîs üzerine hatt-ı humâyûn'dan : "Gerek kundak ve gerek kâğıd bırakılması elbet tashîhen haberi senden matlûbumdur. Yeniçeri Ağası'na ve Cebeci ve Topçubaşı'na mü'ekked tenbih oluna" (*Cevdet-Saray*, nr. 555).

²⁷ " Eskisaray duvarlarına vaz' olunan varak-pâre "(E. 2444/106); "Kimler için bırakıldı? Sebep nedir?" (A. AMD., dos. nr. 26/26); A. 46, 876. Yukarıda geçen "duvarlarına vaz' olunan" dan anlaşılması gerekenin "koymak, bırakmak" olacağı görünmekle birlikte, eğer herkesin okuması için yazıldı ise afiş gibi asılmasının lâzım olacağı açıktır. Kesin bir ifade bulunamamakla beraber, Sultan Abdülhamid'in "ba'zı kâğıd bırakılmak ve ba'zı konaklara kâğıd vaz' olmak" (A.195) şeklindeki sözlerinden ikincisinin "asılmak" anlamında kullanıldığı ileri sürülebilir.

konaklar söz konusu edilmekte ancak Eski Saray'ın ismi birden fazla geçmektedir.

Sultan I. Abdülhamid kundaklamalarla birlikte bırakılan bir bildirin Bâb-ı Âsafî'ye ulaştığı halde kendisine niçin sunulmadığını sorarak metnin gönderilmesini talep etmişti²⁸. Sadrîâzamın cevabında Eski Saray tarafında "*galibâ sokakda*" bulunan kâğıda "*Tezkîreciler ve Benderli Yûsuf Çavuş fenâ adamlardır*" şeklinde bir yazı bulunduğu, bunun da daha önce bildirildiği, ondan başka yeni bir kâğıdın duyulmadığı, hattâ kendisini ziyâret eden Yeniçeri Ağası'nın da yemin verdiğini belirterek yeni bir bildirin söz konusu olmadığını yazmaktaydı. Abdülhamid bu telhîs üzerine hatt-ı humâyûnunda "*sadr-ı müteveffâ*" (Halîl Hamîd Paşa) döneminde Eski Saray kapısına bırakılan ve Yeniçeri Ağası Yahyâ'dan şikâyeti ihtivâ eden bildiriye benzer bir yazının bırakıldığını duyduğunu, ancak telhîsde belirtilen kâğıddan haberdar olduğunu söyleyerek cümlesini "*Allâhu te'âlâ mu'âriz olanları def eyleye, âmîn*" şeklinde tamamlamakta idi²⁹. Padişah yeniçeri ağası ile ilgili bildirin de etkisiyle ağanın azline karar vermiş ancak ulûfe dağıtımına denk gelmemesi ve "*vesveselice*" olmaması için bu kararını bir süre erteleyerek uygulamıştı³⁰.

Yine Eski Saray kapısına bir bildirin konulduğuna dâir haberi Cumâ selâmlığında kendisine teşrifât üzere refakat eden Yeniçeri Ağası'ndan öğrenen Sultan Abdülhamîd, "*vaz*" edilen bildirin hem muhtevâsının aktarılmasını hem bırakanın bulunmasını istemekte idi³¹. Ardından kendisine gönderilen "*kâğıd-ı ma'hûd*" u okuyan padişah sadrîâzamdan "*hoşnûd*" olduğunu vurguluyordu³². Aynı yere bırakılan bir başka bildiri okuyan padişahın yazılarına göre "*Nişân kisedârî ve Bedestenli Küçük Kethudâ ve ocâkdan fülân çavuş*" gibi isimler söz konusu edilmekteydi. Padişah bu bildiriyle amaçlananın hîle ve yalan ile bir oyundan ibâret olduğunu kaleme alırken, "*ta'accüb*" ettiği nokta ise bildirilerin devamlı olarak Eski Saray tarafına bırakılması idi³³.

²⁸ A. 195. Çeviriyazısı: Belge nr. 4.

²⁹ A. AMD., dos. nr. 26/26.

³⁰ E. 2444/106.

³¹ A. 46. Çeviriyazısı: Belge nr. 5

³² A. 24635. Çeviriyazısı: Belge nr. 6

³³ A. 876. Çeviriyazısı : Belge nr. 7. Eski Saray, önceki Bâb-ı Seraskeri/Harbiye Nezâreti'nin ve şimdiki İstanbul Üniversitesi merkez binasının yerinde idi. Sarayın belge kimliğinde olan en etraflı resmi için bk. Semavi Eyice, " XVIII. Yüzyılda İstanbul'da İsveçli Cornelius Loos ve İstanbul Resimleri (1710'da İstanbul)", *18. Yüzyılda Osmanlı Kültür Ortamı Sempozyum Bildirileri 20-21 Mart 1997* (haz. Yıldız Demiriz ve diğerleri), İstanbul 1998, s. 107, 112-113.

II. Padişaha Yönelik Yazılı Tehdit : 1789

Osmanlı kamuoyundaki huzursuzluğu körükleyen başlıca gelişme Kırım'ın giderek Rusya işgaline doğru sürüklenmesi ve buna karşı etkili bir çözümün ortaya konamamasıdır. Küçük Kaynarca Barış Andlaşmasını müteâkip askerî ve diplomatik pek çok manevra ile Kırım Hanlığı'nı fiilen kontrole başlayan Rusya'nın ânî bir harekât ile Kırım'ı işgâli ve ardından bunu Osmanlı Devleti'ne onaylatma çabası ve nihayet 15 Safer 1198/8 Ocak 1784'de «Kırım Senedi» olarak anılan ve Kırım, Kuban ile Taman'daki son durumu Osmanlı Devleti'nin kabul ettiğini belirten üç maddelik tasdik-nâmenin Rusya elçisine teslim edilişi³⁴, kararın gizlenmesine dâir belirli gayretlere rağmen Osmanlı toplumunda muhalif konuşmaların yaygınlaşmasının temelini oluşturdu. Devletin sessiz kaldığına dâir genelde kabul gören düşünceler, Abdülhamid kadar sadrıâzamı da bir an önce Rusya'ya karşı savaş ilânına sürüklüyordu. Gelişmeler sonrasında Kırım halkının kabilelerle göç yoluna çıkmaları ve Osmanlı topraklarına ulaşmaları³⁵, halkın hassasiyetlerinin ön plâna çıkması bakımından da önemli idi.

Öte yandan İstanbul halkı arasında olumsuz yorumların artmasının diğer bir anlaşılır sebebi ise, halkın büyük bir arzuyla seferin açılmasını istemesi, Padişah I. Abdülhamid, Sadrıâzam Yusuf Paşa ve Kapdân-ı Deryâ Ceza-yirli Gazî Hasan Paşa'nın aynı yönde tavır sergilemekle birlikte vâki tereddütleri ve sonuçta geciken seferle ilgiliydi. Abdülhamid'in "*beni ve seni lisâna alıyorlar. Benim devletim bana elzemdir* ", "*gayri bilen ve bilmeyen beni ve seni lisâna getiriyorlar. Be-gâyet bi-huzûr kaldım* " şeklindeki hatt-ı humâyûnları bu günlere âitti³⁶. Sonuçta, 2 Zilkade 1201/16 Ağustos 1787 tarihli Bâb-ı Âsafî'deki Meşveret'e çağırılan Rusya elçisine son kez "*Kırım'dan el çeker misin ?*" mealinde yöneltilen soruya "*ona murahhas değilim*" cevâbı

³⁴ Ahmed Vâsîf, *Mehâsinü'l-âsâr ve hakâ'iku'l-ahbâr* (neşr. Mücteba İlgürel), İstanbul 1978, s. 105-106; *Katarina Tarihi Tercümesi* (derleyen Yakovaki), İstanbul 1287, s. 145; Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih*, IV, İstanbul 1309², 333; Beydilli, *Büyük Friedrich ve Osmanlılar*, s. 132 ve n. 65. Padişâh, halkın dilindeki sözlere göre bu senedi, istenildiği üzere Şehzâde Selim'e de gözyaşları içinde mühürletmişti (Câbi Ömer, *Câbi Tarihi (Tarih-i Sultân Selim-i Sâlis ve Mahmûd-ı Sâni)*, haz. Mehmet Ali Beyhan, Doktora Tezi, İÜEF Tarih Bölümü, 1992, vr. 6a).

³⁵ Alan Fisher, *The Russian Annexation of the Crimea 1772-1783*, Cambridge 1970, s. 138-139.

³⁶ E. 7029/209, 281; N. Iorga, *Osmanlı Tarihi*, V (çev. Bekir S. Baykal), Ankara 1948, 28-29, 56. Buraya göre padişah İstanbul halkının ayaklanmasından çekinerek, barış taraftarlarının harp isteyenler aleyhinde çalışmalarını yasaklamıştı.

alındı ve daha önce kararlaştırılan sefer îlân edildi³⁷. Pâdişâh'ın "*isrâf*" olacağı düşüncesi sebebiyle Esnâf Alayı gerçekleştirilmedi³⁸. Kahvelerde³⁹ ve berber dükkânlarında sürüp giden dedikoduların önlenmesi için padişahın önerileri arasında sadrîâzam *tebdîllerinin* polisiye önlemler alması ile Bâb-ı Âsafî'nin geleneğe uygun olarak silahlar ve sair aletlerle donatılması gelmekte idi⁴⁰. Sefer îlânından yaklaşık yedi ay sonra 2 Cumâdelûlâ 1202/9 Şubat 1788 Cumartesi günü tuğlar dikildi, *vakt-i muhtârı* belirlenen 17 Mart'da livâ-i şerif çıkarıldı ve Sadrîâzam Yusuf Paşa İstanbul'dan İncirli'ye hareket etti⁴¹.

Sefer esnasında padişâh gibi İstanbul halkını derinden üzen bir diğer gelişme harbin îlânından beri bütün gözlerin çevrildiği ve korunması için büyük ihtimâm gösterilen Özi kalesinin kaybı oldu. Bu kale 17 Rebîlûlewl 1203/16 Aralık 1788'de Ruslar'ın eline geçtiğinde⁴², pâdişâh bunu büyük üzüntüler içinde karşılamış ve daha sonraki yazılarında sıkca bu acısını hatırlatmıştı⁴³. Onu "*nâ-mizâc*" yapan ve halkı kederlendiren de kalenin düşüşüyle birlikte İstanbul'a ulaşan katliâm haberleri idi⁴⁴.

³⁷ E. 86; *Rûznâme*, (I. Abdülhamid), Sirkâtübleri, İsmail Zihni, Ebûbekir Sıdkî, Bolvî İbrâhim, TSMA, E. 12360/17, vr. 20b; Za'im-zâde Mehmed Sâdık, *Vak'a-i Hamîdiyye*, İstanbul 1289, s. 31, 41. Sefer fetvasının bir kopyası ve sûreti için bk. BA, *Mühimme-i Asâkir Defterleri*, nr. 3, s. 5/1, 6a. Bu sahifeden itibaren asker tertibi, sefer îlânıyla ilgili hükümler bulunmaktadır. Sefer hatt-ı humâyûnu için bk. *Cevdet*, IV, 339-340.

³⁸ Za'im-zâde, *Vak'a-i Hamîdiyye*, s. 42.

³⁹ Kahvehanelerin muhalif seslere mekân olması bakımından öncelikli bir yeri bulunmaktadır. Daha sonraki Sultan III. Selim (1789-1807) ve II. Mahmud (1808-1839) dönemlerinde kahvehaneler bir çeşit muhalefet merkezleri haline geldiğinden, sıkı kontrol altında tutulmuş veya yasaklanmışlardı. Kahvehanelerde siyaset ve muhalefete dâir bilgiler için bk. François Geogon, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminde İstanbul Kahvehaneleri", *Doğu'da Kahve ve Kahvehaneler* (ed. Hélène Desmet-Grégoire-François Geogon), çev. Meltem Atik-Esra Özdoğan, İstanbul 1999, s. 44-45, 73-77.

⁴⁰ A. 146. Çeviriyazısı: Belge nr. 8.

⁴¹ A. 1301; *Sefer-nâme-i Serdâr-ı Ekrem Yusuf Paşa*, Üniversite Ktb., TY nr. 3254, vr. 1b. 9 Cumâdelâhür 1202/17 Mart 1788'de yapılacak livâ-i şerif teslimi teşrifâtı için bk. A. 25334.

⁴² H. 54413 (sadrîâzâmın telhisinden). Özi Kalesi'nin Ruslar'ın eline geçtiği günün, 17 Aralık olduğu da yazılmıştır (L. İnciciyan-H.D. Andreasyan, "Osmanlı Rumeli'sinin Tarih ve Coğrafyası", İÜEF, *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, sayı 4-5, 1976, s. 114.; N. Iorga, a.g.e., s. 78).

⁴³ Mesela, H. 54368 ; A. 24640.

⁴⁴ Batılı esarlere göre kuşatma sırasında 20.000 kayıp verilmiş, kalenin düşmesinden sonra 25.000 Kırımli katliâma uğramıştı. Yapılan kötü muameleler şahidlerin dilinden aktarılır: W. Eton, *A Survey of the Turkish Empire*, London 1799², s.123-124; Théophile Lavellée, *Histoire de l'Empire Ottoman*, Paris 1855, s. 417-418 ve n.l. Özi Kalesi'nde 1990 yılından itibaren yapılan

Sarayın ve halkın pozisyonunun berraklaştığı bu aylar, Osmanlı tarihi bakımından -bugüne ulaşması îtibâriyle- padişaha yönelik olarak bilinen ilk bildiri bırakılma vakasına sahne oldu. Tarihsiz olan bildirinin Özi Kalesi'nin kaybindan sonraya ve 1789 yılının ilk aylarına âit olduğuna dâir kesin bir tarih bulunmama ile birlikte, hadiselerin akışı, bildiride yazılı "*memleketleri kâfire verdin*" cümlesinden Özi Kalesi'nin 16 Aralık 1788'de kaybının istihrac edilebileceği, Sultan I. Abdülhamid'in 7 Nisan 1789'da vefat ettiği, taraftarlarının bildiriye hazırladığı padişahca tahmin edilen ve Özi Kalesi'nin kaybı dolayısıyla gözden düşüp suçlanan Cezâyirli Hasan Paşa'nın görevinden uzaklaştırılıp kara seraskerliği verilmesine dâir görüşmelerin sıklaştığı zamana uyması ve padişahla birlikte Sadriâzam Yusuf Paşa'nın Cezâyirli'yi sürekli baskı altında tutuyor olmaları⁴⁵ ile Avusturya cephesinde kısmen başarılı bir harbin sürdürüldüğü göz önüne alındığında, bildirinin tarihlenmesini 1789 yılının ilk ayları olarak belirlemek mümkün olmaktadır.

Bildiri ("*kâğid, şukka, varak-pâre*") metni :

"Sultan Abdülhamîd. Bizim tâkatımız kalmadı. Aklın başına gelmiyor. Gördün ki Yûsuf Paşa işi göremedi. Niçün bu âna dek sözüne aldanup memleketleri kâfire verdin? Ümmet-i Muhammed'i dağlar başında açlık susuzluktan kırdın. Senin vezîrin, şeyhü'l-İslâmın, kâ'im-makâmın müslimân değildir. Sana doğru haber vermiyorlar. Sefer (sefer kelimesinin ilk harfi "sad" harfi ile) feth olmaz. Bundan böyle asker gerek akça erişdiremezsin. Hemen bir gün akdem ortalığı tebdil edüp seferin bir sulhuna mübâşeret edesin. Sancağı askeri içeri getüresin. Vallâhi sanra peşimân olursun. Yûsuf Paşa işi göremez, zararı sana dokunur. Yetişür aldanların yetişür. Maskaralık ("sad" ve "kaf" harfleriyle) eyledin. Mâbeyncilerle devlet işi görülmez. Bir müslimân

kazı çalışmalarının ilk raporu yayımlanmıştır: Svitlana Beliaeva, " Ochakiv'deki Türk Şehrinde Arkeolojik Araştırmalar", *Uluslararası Dördüncü Türk Kültürü Kongresi Bildirileri 4-7 Kasım 1997*, Ankara, haz. Azize A. Yasa, I, Ankara 1999, s. 109-114. Resimler: s. 347-356. Beliaeva'ya göre, eski kale bölgesindeki kazı sahasında bulunan toplu mezar 1788'deki son harbdan kalmadır ve "iskelelerde silah darbeleri sonucu vahşi ölümün izleri görülmektedir" (s. 111). Aynı eserde Türk Tarih Kurumu'nun desteğiyle yapılan 2 Temmuz- 19 Ağustos 1997 kazılarının sonucu da yayımlandı: Bozkurt Ersoy-Svitlana Beliaeva, " Özi Kalesi (Ukrayna-Ochakiv) Arkeolojik Çalışmaları", a.g.e., s. 263-268, resimler: s. 441-446. Buradan da anlaşılın Özi'nin yaklaşık üç yüz yıllık Osmanlı dönemine âit toprak üstünde herhangi bir verinin bulunmadığıdır (s. 267).

⁴⁵ İ. H. Uzunçarşılı, "Tarihte Vesikacılığın Ehemmiyetine Küçük Bir Misal", *Belleten*, II/7-8 (1938), 374-5, 377-378. Baskılardan bunalan Kapdan-ı deryâ hacca gitmek için padişahdan izin istiyor, ancak Abdülhamid "cihâd haccdan efdâldir" diyerek bunu kabul etmiyordu (A. 1146).

paşaya mühr veresin. Sulhun ucuna yapışasın. Vallâhi bu seferin sonu çıkmaz. Sonra işi sana dayaruz. Müceddit [Müceddid] vezîri , şeyhü'l-İslâm'ı istemiyoz. Ortalığı tebdil edesin. Ümmet-i Muhammed'e yazık oldu. Nice beri gafletdesin. Bu kâğıdın sâhib [i] ocâklı. Bu kâğıdı sana göstermeyen karısı boş, kendi kâfir görüp işine nizâm veresin. Gün, vakt kalmadı. Bundan aklın başına gelmezse artık biz işimizi görelim" ⁴⁶.

Bildiri Kapdan Paşa sebiline bırakılmıştı⁴⁷. Yazının ilk görüntüsü bunu hazırlayanların iz bırakmamak endişelerini açığa vurmaktadır. Konuşma diliyle yazılan ve oldukça acemi bir kalemin elinden çıktığı -belki de çıkartıldığı- görülen bildiride kelimelerin ve cümlelerin eksik bırakılışı ve bazan yanlış yazılışı iz belli etmeme kaygusu ile birlikte acelenin ve korkunun işaretleri olarak da değerlendirilebilir. İfadelerden anlaşılan bir diğer husus ise bildiriye kaleme alanların, zihinlerde de olsa güçlü bir muhalif kesimin sesini yansıtmaktan uzak olduklarıdır. Bir kişi hariç en üst dereceli üç idarecinin (sadrîâzam-şeyhülislâm-kaymakam paşa) değişimi ile yetinileceği baştan itübâren söylenirken, yeniçeriler adına hareket edildiği vurgulanıyor, ancak ocağın geleneğinde böyle bir eylemin bulunmadığı atlanıyordu. Büyük çoğunluğu seferde olan yeniçerilerin gerektiğinde klasikleşen muhalif hareketlere başvurarak -çorba içilmemesi, sözlü saldırılar, kundaklamalar, ocak kazanının öne çıkarıldığı bir takım tavırlar ve sâire ile- seslerini duyurdukları bilinmektedir. Onlar adına yola çıkılıyor olması böyle bir değişim isteğinin ve tehdidin ancak ve sadece Yeniçeri Ocağı tarafından dile getirilebileceğine ayrı bir delil teşkil eder. Bir grubun esaslı bir teklifi seslendirirken ocağı arkasına almak istemesi kadar tabii olan diğer bir husus ise, padişahı tehditle birlikte, isterse bunları yapabileceğinin belirtilmesi, aslında onun tam olarak hedef seçilmediğine satır aralarında yer verilmesidir. İsteklerin doğrudan ondan yapılması kadar, bildirinin mutlaka padişaha ulaştırılmasının, dönemin tesirli sözleriyle (" *karısı boş ve kendi kâfir*") ikaz edilmiş olması bunu destekler. Genel olarak amacın bu olduğu bildiri bir başka açıdan, klasik dönemler Osmanlı tarihinin bütününde görüldüğü üzere, padişahın tahtdan uzaklaştırılması gibi büyük bir hareketin düşünülmediğine veya tahmin edilmeyen gelişmeler doğrultusunda bir çözüm olarak kendiliğinden ortaya

⁴⁶ BA, Hatt-ı humâyûn [=H.], nr. 54819.

⁴⁷ Kapdan Paşa sebili, Galata'da Sultan Abdülazîz tarafından yıkılan Cenevizliler'e âit surların Karaköy kapısı yanında bulunuyordu (Ö. F. Şerifoğlu, *Su Güzeli İstanbul Sebilleri*, İstanbul 1995, s. 166). Sebilin kim tarafından yapıldığına dâir bu konudaki eserlerde bilgi bulunmadığı belirtilmiştir. Padişahın ifadelerine göre sebil Cezâyirli Gazî Hasan Paşa'nın idi.

çıkacağına dâir uygulamaya da işaret etmektedir. Bu çeşit büyük hareketler ise esasen plânlı olmayan ve sonucun önceden kestirilemediği çıkışların ardından meydana geliyordu.

"Sultan Abdülhamîd bizim tâkatımız kalmadı. Aklın başına gelmiyor. Gördün ki Yûsuf Paşa işi göremedi. Niçün bu âna dek sözüne aldanup memleketleri kâfire verdin " ifadeleriyle başlayan bildiriye, padişah "ümmet-i Muhammed" i dağbaşlarında açlık ve susuzluktan kırmakla suçlanmaktadır. Devamında sadrıâzâmın (Koca Yusuf Paşa) , şeyhülislâmın (Seyyid Mehmed Kâmil Efendi) ve kaymakam paşanın müslüman olmadığı, bir an önce bunları görevden uzaklaştırıp sefer yerine barışı tercih etmesi isteniyordu. Sürmekte olan 1787 Rusya-Avusturya seferi için asker ve para yetiştiremeyeceği uyarısının ardından, açık tehditlere önce "Vallâhi sonra peşmân olursun. Yûsuf Paşa işi göremez, zararı sana dokunur" cümlesiyle girilmiş ve Abdülhamid'i küçük düşürücü "Maskaralık eyledin. Mâbeyncilerle devlet işi görülmez" kelimelerine yer verilmiştir. Sadrıâzâmın değiştirilmesi tekrarlanırken padişahın hassasiyeti göz önüne alınarak "müslimân" paşaya mührü vermesi, bu seferin sonunun çıkmayacağı ve barış için uğraşması isteniyordu. "Sonra işi sana dayaruz" şeklindeki ibâre ile bir kez daha tehdit edilen padişaha ısrarla yenilikçi (?) sadrıâzâmı ve şeyhülislâmı değiştirmesi hatırlatılıyor, "Ümmet-i Muhammed'e yazık oldu" denilip "nice beri gafletde" olmakla suçlanıyor, sahibinin "ocâklı" olduğu belirtilen bildiri "ortalığı tebdîl " etmesi, vaktin kalmadığı ihtarıyla ve "aklın başına gelmezse artık biz işimizi görelim" cümlesiyle son buluyordu. Arada yapılan bir uyarıya göre de bu kâğıdı pâdişâha göstermeyenin "karısı boş ve kendi kâfir" olacaktı⁴⁸.

Bildirinin padişaha nasıl ulaştığına dâir bilgilere de kaymakam paşanın telhîsinde yer verilmiştir. Kapdân Paşa sebiline konulan kâğıdı önce sebilcinin bulup mekteb hocasına getirdiği, onun da cıvârda oturan Mazrûbî Efendi'ye gösterdiği, bu zâun sebilciye kâğıdı gizlemesi ve saklamasını tenbih ettiği, vakanın sadrıâzâm baştebdîlince haber alınarak kâğıdın kendise getirildiği, ayrıntılı biçimde anlatılmıştı. Kaymakam Paşa'ya göre seferin açılmasından itibaren çarpışılmakta olan düşmanlar Devlet-i Aliyye'yi "ihtilâl" e sevk etmek ve fesad çıkarmak için bazen "musâlaha şâyi'aları" ve bâzen bunun gibi "erâcîfi kesîre" neşretmekte bulunduğu bilindiğinden söz konusu kâğıd böyle bir tertîbin ürünüydü. Ancak ona göre bu tür hîleli, düzmece haberler

⁴⁸ H. 54819.

neşriyle Devlet-i Aliyye'de "*ihtilâl*" uman düşmanların hüsrâna uğrayacakları beklenmeliydi⁴⁹.

Abdülhamid'in kendisine yönelik bildiri hakkındaki ilk değerlendirmesi "*sahte müzewir kağıdıdır. Hemen setri elzemdir* " şeklinde oldu. Bildirinin ya "*kefere*" tarafından yahut Kapdan Paşa tarafından olduğunu, değiştirilmesi istenenler içinde sadece onun adının verilmeyişi dolayısıyla tahmin etmekteydi. Ona göre doğrudan Cezâyirli Hasan Paşa suçlanamazsa da onun hizmetinde bulunanlar bu bildiriye hazırlamış olabilirdi. Bildiride kendisi hakkındaki suçlamalardan biri olan devlet işlerini Mâbeyn ağalarıyla birlikte yürüttüğü iddiasına karşı padişah, onların "*hademe makûlesi*" olduğunu yazıyor ve hangi işlere karıştıkları şeklindeki bir soruyla cevaphıyordu. Abdülhamid konunun gizlice araştırılmasını isterken, açıktan soruşturmanın kesinlikle uygun olmayacağını hatırlatmakta ve sebîlin Kapdân Paşa'nın olmasından hareketle zannının "*Tersânelü* " olduğunu tekrar belirtmekteydi⁵⁰.

Kaymakam Paşa'nın tek adres olarak gösterdiği ve Abdülhamid'in iki ihtimâlden birisi olarak öne sürdüğü gibi bildirinin "*kefere*" tarafından hazırlanmış olması ihtimali vurgulanmaya değerdir. Sadriâzam Koca Yusuf Paşa, göreve geldiğinden beri Rusya'ya savaş ilânı ile katılan sıkıntuların sona ereceğine inanan ve harp taraftarı olarak bilinen bir isimdir. Israrla onun değiştirilmesinin istenmesi ve mutlaka barış yoluna dönmesinin hatırlatılması ("*Sulhun ucuna yapışasın. Vallâhi bu seferin sonu çıkmaz*"), öncelikle karşı cephedekilerin menfaati ve beklentisi olabilir ve bu bakımdan da bildiride bir yabancı parmağının aranmasını kolaylaştırır. Bu aylar Avusturya cephesinde kalıcı olmayan ancak padişahı "*mesrûr*" ve İstanbul halkını şenlikler yapmaya sevk ettirecek büyüklükte başarıların kazanıldığı bir dönemdi. Yusuf Paşa'yı alışılmış bir muhalif tepkiyle *yenilikçi* olarak adlandırmak, doğru bir yakıştırma değilse de *yenilikçi* olmanın önemli bir suçlama aracı şeklinde geçerli ve kullanılır olduğunu gösterir. Bildiriye hazırlayanların veya benzeri düzmece haberleri yayanların Osmanlı Devleti'nde "*ihtilâl*" beklentisi içerisinde bulunan ve cephelerde çarpışılmakta olan Rusyalıların/Avusturyalıların olabileceği hakkındaki kanaat kaymakam paşanın yeğâne, padişahın ilk önce yürüttüğü bir tahmindir.

⁴⁹ H. 54817.

⁵⁰ H. 54817. Telhîsin özeti ve hatt-ı humâyûnunun çeviri yazısı: Belge nr.9.

Öte taraftan padişahın bildiriye koyan taraf olarak, ikinci ve daha ısrarlı bir tahminle Cezâyirli Hasan Paşa'nın etrafındakileri göstermesini mümkün ve belki isabetli kılacak bazı karineler de bulunmaktadır. "*Mâbeyncilerle devlet işi görülmez*" ancak padişahı yakından tanıyanların bir suçlaması olabilir. Ayrıca, Cezâyirli Hasan Paşa'nın 23 Safer 1203/23 Kasım 1788'de İstanbul'a dönüşünden sonra Özi kalesinin düştüğü öğrenilmiş ve padişah tarafından ağır ifadelerle suçlanan Kapdan Paşa'ya daha önce konuşulduğu üzere "*kara tarafında seraskerlik*" verilmesine dâir yazışmalar yapılmıştı⁵¹. Bu kalenin düşmesinden sorumlu görülen Kapdan Paşa'nın padişah ve sadrîâzam tarafından baskı altına alındığına dâir çeşitli bilgiler bulunmaktadır⁵².

Cezâyirli Hasan Paşa ekibinin böyle bir bildiriyle padişaha karşı manevra/santaj yapabileceklerine dâir ikinci ipucu Elisabeth Craven'in notlarından çıkarılabilir. Seyyaha göre, daha önceleri Cezayirli Hasan Paşa'nın Mısır'a gitmek üzere İstanbul'dan ayrılışının ertesi günü meydana gelen yangın, Kapdan Paşa'nın adamlarınca çıkarılmıştı ve bu şekilde padişaha, onun yokluğunda emniyet altında bulunmadığı mesajı verilmek istenmekteydi⁵³. Bu bilgiler, Cezâyirli ekibinin böyle konularda tecrübeli olduklarına dâir bir delil olarak görülebilir. Bütün bu bilgilerle beraber bildiriye koyan taraf için kesin bir adres gösterilemez.

Osmanlı tarihinde padişaha yönelik bu ilk bildiri hakkında vesikaların ulaştırdığı bilgiler burada sonlanmaktadır. Padişaha yönelik yazılı muhalefete dâir ilk örneğin sanıldığı gibi aksine klasik dönemlerin bu son yıllarında meydana gelmesi, ayrıntularına vâkıf olamadığımız bir takım gelişmelerin ve daha sonraki padişah III. Selim dönemindeki ona yapılan suikast girişiminin de dahil olduğu kanlı olaylara doğru gidişte, İstanbul halkının tecrübeli ve tarafların idmanlı bulunduğunu göstermesi bakımından da dikkate değer olmalıdır.

⁵¹ "Özi gitti. Kapudân Paşa bir kadem akdem hemen kalkup İsmâil'e gitmelü. Kendü yerine birini Kapudân edelim. Donânmayı sen bizzât görmelüsün ... Ramazan içinde acz haberi gelmişken benden gayri kimesnenin mühimmi olmadı ... Kapudân Paşa da kahr ola ... Kapudânı nereye göndermek muktezî. Böyleleri Allâh kaldıra" (H. 54260); H. 54265, 54271, 54748 vb.

⁵² Diğer ayrıntularla birlikte bk. İsmail H. Uzunçarşılı, "Tarihte Vesikacılığın Ehemmiyetine Küçük Bir Misal", s. 373-378.; a.g.mlf., "Cezayirli Gazi Hasan Paşa'ya Dâir", *İÜEF, Türkiyât Mecmuası*, VII-VIII/1 (1942), 17-40 ; Mahir Aydın, "Cezayirli Gazi Hasan Paşa", *DİA*, VII (1993), 501-503; Sarıcaoğlu, a.g.t., s. 94-95.

⁵³ E. Craven, *1786'da Türkiye* (çev. Reşat E. Koçu), İstanbul 1939, s. 19.

Son olarak, 1789 yılının ilk aylarında İstanbul'da meydana gelen ve padişahın tehdit edildiği bildiri ile eşzamanlı ancak boyutu ve mâhiyeti bakımından çok farklı bir başka gelişmeye bakılabilir: Bilindiği üzere yaklaşık aynı zamanda Dünya tarihi açısından son derece önemli olan ihtilâl/inkılâp hareketleri Fransa'nın kraliyet merkezi Paris'de gerçekleşiyordu. Fransız ihtilâlinin, hazırlık döneminin ardından asıl başlangıcı olarak Bastille'in zabtı günü olan 14 Temmuz 1789 tarihi kabul edilir. Burada zorlama bir fikre kapılmadan, aynı dönem İstanbul'undaki gelişmeler ile Fransızlar'ın içine şikâyet ve temennilerini yazdıkları "dilek listeleri"nde kralla ilgili bir eleştirinin bulunmaması, ilerleyen ihtilâl günlerinde kralın tebdilinin düşünülmemesi⁵⁴ gibi bir takım noktaların karşılaştırılması gündeme getirilebilir. Ancak İstanbul'daki bildiri dar bir saray çevresine yönelikti ve muhtemelen bir ekibin manevra aracı veya bir yabancı parmağın işiydi. Dolayısıyla Paris'de ve İstanbul'da bir yönüyle senkronize gerçekleşen gelişmelerden Fransız toplumunun kazançlarını anlamak (deklarasyonlar, cumhuriyet ve sâire) ve benzerlerini öne sürmek açısından Osmanlı toplumunun daha uzun yılları karşılayacağı dile getirmek malûmun ilâmı gibidir.

⁵⁴ A. Aulard, *Fransa İnkılâbının Siyasî Tarihi Demokrasinin ve Cumhuriyetin Kaynakları ve Gelişmesi 1789-1804* (çev. Nazım Poroy), I, Ankara 1944, 10-11, 59, 75. Fransız ihtilâli hakkında kısaca bk. François Furet-Mona Ozouf, *A Critical Dictionary of the French Revolution*, Cambridge 1989.

EK I

ÇEVİRİYAZILAR

Belge nr. 1.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi [=BA], Ali Emîrî, I. Abdülhamid [=A.], nr. 73; Beyaz üzerine hatt-ı humâyûn.

Benim vezîrim,

Bugün tebdîle çıkdım. Dîvân Yolu'nda bir Bektâşi kıyâfetlü adama rast geldim. Dîvâne değıldir. Ya sekrî hâli ola ya hemen bir müfsid ola. Ağzına gelen haltuyyâtu ediyor. Cebehâne'ye kaldırdım. Aldırup ya bîmârhâneye ve[ya] nefy-i bilâd edesiz. Katl edecek idim, lâkin keyfiyeti, dîvâne midir deyü te'hîr eyledim. Hakikat-i hâli arz edesiz.

Şehzâdebaşı'nda bir hatun dahi gördüm, bükâ ediyor. Çelebi Ağa Hammamı kurbunda hânesi. Ada-i kebir defterdârının ehli, zevci fevt olmuş, malını zabt etmişler. Vâkı'ı hâli tashîhen bildiresiz.

Belge nr. 2.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi [= TSMA], Evrak [=E.], nr. 7029/281; Beyaz üzerine hatt-ı humâyûn.

Benim vezîrim,

İstanbul'da havâdis çoğaldı. Doğrusu ben de mütehayyir kaldım. Kundak sadedi başka ürcûfe havâdisâtı başka. Gelen mâh-ı sıyâm herkes bî-râhat diyorlar. Basmacıyân maddesi bir başka sebep oldu. Senevî Darbhâne'ye verecekleri yirmi beş bin gurusdan geçdim. Kaydı terkîn olunsun. Sâniyen patrîk maddesinde Katolik da'vâsı yine var mıdır? Muqaddemâ ba'zan keferi küreğe ve ba'zan mahbûs olmuşlar. Sebilleri tahlîle [tahlîye] olsa olmaz mı? Bunda havâdis, "dört beş-yüz kese aldılar" diyorlar. Benim haberim yokdur. Kime vermişler? Kimler almış? Rûmili Anadolu zulmden göl olmuşlar. A'yân zalemeleri. "Siyâset yok mecmû'u İstanbul'a döküldü geldi" deyü her kafadan bir sadâ. Defterdârın hâli ma'lûm. Ne-kadar sadâkati var ise lisân-ı nâs sü-kûnu için azl olsa münâsibdir. Zîrâ sa'y-i mîrî olsun olmasun mukaddem ki defterdârlığında ve bu def'ada muvaffak olamadı. Böyle bir şemâtât zuhûr etdi. Kethudânızın dahi hâl ve şânı ma'lûm. Bir kaç menâsıb tebdil olsa hoş olur. Kethudâ defterdâr olsa, kethudâlğa bir âharı tedârük olsa, çavuşbaşı

dahi azl olsa olur. Varsun hânesinde otursun. Doğru, gerek beni ve seni li-sâna alıyolar. Benim devletim bana elzemdir. Nakîza-i şân-ı şevketim olan maddeler bana ve sana bir rezâletdir. Elbette senin dahi mesmû'undur zann ederim. Gayri mülâhaza edesiz.

Belge nr. 3.

A. 94; Beyaz üzerine hatt-ı humâyûn.

Benim vezîrim,

Mâh-ı Şa'bân-ı şerîfden berü İstanbul'da vâkı' olan cüz'î ve külli ihrâklar ve bi-kazâillâhi te'âlâ çend-rûz zarfında vâkı' olan harîk-i külli ma'lûm. Elbette kundak lafzı ve kelâm-ı kesîr-i erâcîf def'î elzem-i umûrdan olmağla selefîn rehâvet-i tabî'atinden taksîrât eyledi. Göreyim seni kelâm-ı erâcîf kat'ı ve kundak bulunan ele girüp su'âl ve ba'de's-su'âl cezâsı verilmek bâbında gayret ve sa'y-i ihtimâm gerekdir. Furunların dahi muhterîk olduğu, bir gün akdem furunların binâları ve şimdilik etmeclere nizâm ve ibâdullâha zahmet verilmemek husûsu dahi matlûbumdur. Bundan akdem Ağa Kapusu eslâflarımız asr-ı Mahmûd Hânî'de ve asr-ı Osman Hânî'de ve birâderim merhûmda muhterîk oldukda Bekir Bey konağı Yeniçeri ağaları sâkin ve âna muttasıl olan Halil Paşa konağı ocaklı kullarımız sâkin oldukları cümlelerin ma'lûmu olup bu def'a mûmâ-ileyh Bekir Bey "vermem" deyü inâd edermiş. Mutlak ısrâr eder ise müttehem olur. Sonra te'dîbi iktizâ eder. Elbette mukaddemâlarda olduğu gibi nizâmı matlûb-ı humâyûnumdur.

Belge nr. 4.

A. 195; Beyaz üzerine hatt-ı humâyûn.

Benim vezîrim,

Bundan akdem vâkı' olan ihrâklarda ba'zı kâğıd bırakılmak ve ba'zı konaklara kâğıd vaz' olmak misillü nâ-bercâ hareket olduğu mesmû'-ı humâyûnum olmağla iktizâ eden havâdis ne ise elbette bırakılan kâğıdlarda musarrah olmak gerekdir. Buldukları mahallerden Kapu'ya arz olunmuş. Kapu tarafından taraf-ı humâyûnuma arz olmadı. Sebep nedir, arz olmadığı. Elbette benim-dahi ma'lûm-ı humâyûnum oldukda icrâsı üzerime gerekdir. Elbette gelen kâğıdlar ne ise ve kimin hakkında ise taraf-ı mülûkâne[me] telhîse mevzû'an tarafımıza bugün gönderesiz ve seninle mülâkat matlûbumdur. Ba'zı su'âl edecek maddeler vardır. Bugün ikinci vakti bir işin olmaz ise gele-

siz. Bugün olmaz ise yarın Cum'a'dan sonra seninle söyleşelim. Haberi matlûbumdur. Şimdi.

Belge nr. 5.

A. 46; Beyaz üzerine hatt-ı humâyûn.

Benim vezîrim,

Bugün Cum'a'da Yeniçeri Ağası'na mu'tâd-ı kadîm olan ba'zı tenbîhât emrim oldukda Saray-ı Atık kapusuna yine kâğıd vaz' olunduğu vâkı' olmasını söyledi. Kat'an benim haberim olmayup ve mesmû'-ı humâyûnum da'îi olmamış-idi. Bu keyfiyyet neden olmuşdur? Elbette Yeniçeri Ağası'na mü'ekked tenbîh ne taraftan ise ve vaz' eyleyen her kim ise buldurmasına mü'ekked emrimi ifâde ve haberi matlûb-ı husrevânemdir.

Belge nr. 6.

A. 24635; Beyaz üzerine hatt-ı humâyûn.

Benim vezîrim,

Kâğıd-ı ma'hûd manzûr ve ma'lûmum olmağla bi-eyyi-hâl ele getirülüp ne-vechle te'dibleri ve nizâmları elyak ise hemen icrâ edesin. Hakk te'âlâ hazretleri sana tevfiik versün. Ben senden nice hoşnûd isem Cenâb-ı Allâhu te'âlâ hazretleri dahi senden hoşnûd ola. Hemen ele gelmeleri ve icrâ-yı hükümetleri senden matlûbumdur. Yine haberini isterim.

Bir kâğıd bırakıldığını işitdim. Size yazmadım belki hilâfdır deyü. Esahh imiş.

Belge nr. 7.

A. 876; Beyaz üzerine hatt-ı humâyûn.

Bu def'a mukaddem ki şukkaların aynı nazîri yine Sarây-ı Atık hâricine komaları. Hiç bir ma'nâ fehmedemedim. "Nişân kisedârı ve Bedestenli Küçük Kethudâ ve ocakdan fülân çavuş" lafzı akıldan hâric bir şeydir. Hemen zannım bir tezvîrât ve bir erbâb-ı hileden ibâret. Bir lu'b-ı tezvîr olmak gerektir. Elbette bir uc verir. Hemen zâbitânın tekâsülleri ve rehâvetlerinden nâşi. Yalnız sarây-ı merkûmun tarafından gayri bir yere komamaları ta'accüb. Elbette hârice çıkarup tashîhen haberi matlûbumdur. Yazdıkları şukkalarda bir devam ve sebât olmadığı. Cezmen erbâb-ı hilenin tezvîridir. Gayri aklen

bir ma'nâ veremedim. İmlâda dahi sakâmet. Hemen tezvîrdir. Ya'nî yazı dahi ne-vechle olduğu bilinmesün deyüdür.

Belge nr. 8.

A. 146; Beyaz üzerine hatt-ı humâyûn.

Benim vezîrim,

Bugün tebdile Tobhâne'den Beşiktâş'a dek vardım. Sulhun şüyû'u mesmû' olunur. Eyü şey değildir. Neden oldu ve def'i açıktan olmayarak nasıl olur? Acebâ sefer-i sâbıklarda olduğu gibi âlât ve silâh ile Kapu tezyîn olunmadı ise vakitler de takarrüb etmekde bir taraftan âlât-ı sefer ile Kapu da tezyîn ve meydanda gösterilse olmaz mı? Ve kahve ve berber dükkânlarında tebdilleriniz söyletmeseler hoş olur. Hâturıma gelen bu sûretlerdir. Gayri münâsib tedbîrler dahi tuğ ihrâcına dek lâzımdır. Ricâlimiz de dahi bu misillü sohbet söyletmeser. Nihânî anlara dahi tenbîh lâzım ise siz bilürsüz.

Belge nr. 9.

H. 54817; Telhîs üzerine hatt-ı humâyûn.

Telhîs; Kapdân Paşa sebîline bırakılan kâğıdı sebilcinin bulup mekteb hocasına getirdiği, onun da civârda oturan Mazrûbî Efendi'ye gösterdiğinde bunu gizlemesi ve saklamasını tenbih ettiği, vakanın sadrîâzam baştebdilince haber alınıp ve kâğıdın kendise ulaştırıldığı, bunun muhtemelen düşman tarafından fesad çıkarmak için bir tertib olduğu, bu tür hîleli, düzmece haberler neşriyle Devlet-i Aliyye'de "ihtilâl" uman düşmanların hüsrâna uğrayacakları hakkında.

Kâimmakâm Paşa,

Bu sahte müzevir kâğıdıdır. Hemen setri elzendir. Sadr-ı a'zamı ve efendi dâ'imizi bi'z-zât seni dahi yazmışlar. Zann-ı galibim ya kefere tarafından yâhud Kapudân Paşa tarafından olmak. Zîrâ anları zikr etmemişler. Kendü ta'limi dahi değil ise elbet hıdmetinde olanların olmaya. Mâbeynciler lâfzı nasıl lafızdır? Anlar hademe makûlesidir. Ne umûrda müdâhilleri vardır? Elbet sırren vâkıf olmalı. Alenen olmak çendân münâsib değildir. Sebîl Kapudân Paşa'nındır. Zannım hemen Tersânelü tarafından olmasun?

بنم و زبیرم
 بگویند نبی جفتم جوان بولند بر تباشنی فیا اولوم
 راست خدام جوان و کدر با سکی حای او خانه
 بر معذره اغزیه کل ر خطباتی ابره نوز
 قالدوم الدروب با با او خانه بانغی بود ابره
 قل ای هک ابرم لکر کتغنی ابر
 ناخبر ابرم حقیقت حای غرض ابر
 نهنزه باشند بو خانود و من کوروم ذوق اولد
 حلی نفا صحای حرم خانی اطهر کبر و افلا و افق
 اهلی ذوقی فوف از خرماتی
 حلی نضیحاً لبره

بنم و زبریم
صنایع و مواد هر عالی طوع و سی من مخیر فالرم فزوف صدی نغفه
از حروفه مواد نغفه کلون ماه صسام هر س بی راحت هودر
بصم حبان ماده بون نغفه سب او می سنوی ضرخانه و در جهری
کرمی بشن بک غورنده کرم قیدی زرقین انهنون فابنا نطق
ماده سب قوونک دعواء نه و ارمیده مقصفا بعضاً کغم
کور که بعضاً محوی انهن سبلا کجبله انهن اهار می بوزن حرادف
دری بنون کجبه انهن هودر بنم خرم بو در کیم و بندر کیم انهن
روم ای فاطما ظلمت کول انهن اصبان ظلمه ری سبلا
بود مجموعی سنایه هر کدی صومر فضا و در صلا و فزوارک
حالی معلوم فضا صافی و ارمیده سارای سوجف انهن غول انهن
مناسبت ذرا سعی می انهن و انهن منهن کج ذوز انهن
و بود فقه موفه انهن می بو بر تمامان جهت فیلود انهن کجما کج
در حال و شیخ معلوم فابنا مناصب نیک انهن خورشید
کجما ذوز انهن کجما انهن زغری تلک انهن هاوشنا
در غول انهن انهن و انهن هابند انهن سوه طرخورک
نمی و نیا انهن انهن در نیم و فم کجا انهن نغضه ناده شویم
انهن ماده ل کجا و کجا انهن انهن انهن انهن انهن
انهن انهن انهن انهن انهن انهن انهن انهن انهن

بنم ووزیر
 تونزله اقم واقع اولدو لور اولر بعضی کاغذ و اغلور وصف
 قیاولر کاغذ وضع اولر سنلور نار جاعرکت اولر
 مسوح مایونم ایتمه افقا ایله حرواق تیره البینه تحصیر
 کاغذ مسوح ایله حرر زینت کلامی مخلایم تیره
 ایکنی قولور ترف طرف مایونم عصره اوج کاتب
 عصر ایتمه قیالبه خدایک کاغذ مایونم کتوب
 اورزیه حرر البینه کلام کاغذ مایونم کتوب
 طرف مایونم کتوبه موضوعا طرف مایونم کتوب
 وشکل و وقت طلبهم بعضی سوال ایتمه کتوب
 وار مایونم ایتمه وفق ایتمه ایتمه ایتمه
 تیره ایتمه مایونم جمع
 حیرت طلبهم

بود قه مضامی شیشه لک عننی نظری نه سرخی عنین
خار حنه قومی هیچ معنا فم ابرم نشان
کسه داری و رسانی بوجک کجا و اجازت
فردن جاوی لفظی عضده خارج سینه مان
ظنم بر زویراف و بر اربا جمل خبله ده عبار
بر لعب زویرا هم کردد البنه بر اوج و بر
همان ضابطانک فطاسلدی و رجا و ملازک
ما بجز برای رومک طوقن خیره قومی نجب
اینه خارج خفاروب وضعی اجناسی
ماز دقلری شفره بر وام و نیات وضعی اجناسی
خما اربا خبله ملک تزویر بر رغید غفلت
و مضمم استلاده وضعی سفانت مان تزویر وضعی
ماز وضعی نوحبله ان وضعی بلینون همورد

سلطان عبد الحمید بزم طاقتہ از قلمہ دی عقلن باشنہ کلیمور
کوردنکی یوسف باشا ایشی کورہ مدتی بخون بوآتہ دیک سوزینہ اللانوب
مہدکتاری کاغذہ ویردک امتت محمدی داغلم باشنہ آجاق صوسوز لقدن
قیردینی سینک وزیرن شیخی الاسلامہ مینی قائمقامک مسلمان دکلدر
سکا دوغری خبری ورمیور لر صفر فتح اولماز بوندن بویدم عسکر کورک
اچمہ ایرشدرہ مزی سینی هممان کون اقدام اور طالعی تبدیل ایدوب
سفرین بر صلحونہ مباشرت ایدہ سینی صبحاغی عسکر ایجری کتودہ
سینی واللہ صکرہ پشیمان اولور سون یوسف باشا ایشی کورہ
ضاری سکا دو قنوریتشوراللاندرینی یلتشور مصقرہ لک ایلدین
ما بکنجیدیلرلہ دولت ایرشی کور لوزیر مسلمان باشایم مهر ویرہ سینی
صلحین او جونہ یا پشاسینی واللہ بوسفرین صوتی جقہاز
صکرہ ایشی سکا دیاروز حجت وزیری شیخ الاسلامی
استیموز اور طالعی تبدیل ایدہ سینی امتت محمدی یازق اولدی
نیچم بوی غفلتہ سینی بوکا غدرین صاحب او جاقلی بوکا غدی
سکا کوسترمایی قاریسی بوشی کناری کاغز کورب ایشنہ
نظام ویرہ سینی کون وقت قالمی بوندن عقلن باشنہ
کلہز سارنق بزا ایشمزی کورہ لم

باسم
 و ساحتی زور و غیره آن سستی از شاه
 صدی عظمی و آفری و جابری و کلمتی دخی
 با زینار علی خاتم و آفری طرفه و اولی
 با سنا طرفه اوجی و زینار علی و اولی
 کدو خالی و اولی و اولی

شوکتو کرانو ما بنو اقرانو
 برق کون مقدم فزون باشا سینه بعضی زهات اوله رق بر کاغذ وضع ایتمشار سبلی بودوب مکتب خوابنده کوتوش
 اولدنی موایدن مضروبی آفری داعیلری جوارنغ اولی حبسه مضروبی آفری کتوش کاغذ مذکوری کتم و اخفا
 ایله دبو مضروبی آفری بنیه ایتمکله مکتب خوابنده کاغذی یا نغ کتم و حفظ ایتمی دو کون کیمی برقیب باشی
 تیرین قومی خبر المصله واروب مزاجی تصدیق ایله کاغذی جقاروب و محضاً جا کر نیه کتوردی سیاق
 و سباقته نظراً دشمن دین طرفدن اختراع اولان مفسدت قبیلدن اولدنی منظم اولمکله بوگون سماضه آفری
 داعیلریک دخی منظوری اولن ایچون کاغذ مذکور کتورن ارسلان اولدنی مضروبی آفری دخی مقدم آفری
 مشارابه داعیلریک کیمی افاده ایتمی اولدنی بیان ایتمشار حضور نوع انور ملوکا زرنه شایسته عرض
 و تدریم دکلا بر دخی برقیب مسوع شاهانه لری اولدنی باعث تحوشی خاطر ملوکانه لری اولمق ایچون
 خاکبای عیبار نیه عرض اولدی مفرها یون و قوغدن بر اعدای دین طرفدن مجرد قوه عیبه ادقای اختیار
 داعیه خانج سبه گاه مصالحه شایعه لری و گاه اراعیف ساره نشر لیه انواع مفسدت اختراعندن خالی اولدی
 معلوم شاهانه لریر بودنی نیه دشمن طرفدن تصدیق اولن بر نغ مفسدت قبیلدن اولدنی محمد اولمکله
 عیبه سوزن عنداسه اولدنی اشتباه اولیب بو مقوله تصنیفات حیلله آمیز ایله حاشا سلطنت سیه نقای
 اختلال داعیه سوز اولان اعدانک منقید الرحمان مظهر حسران اوله جقاری درگاه جناب مستعانده ماسور
 ایدرکی مقدم داعیلری بوردق امروخلان شوکتو کرانو ما بنو اقرانو و قیتم انتم باد ستم حضرت کبیر